

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

9. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

Zbornik radova

University in Belgrade

Faculty of Special Education and Rehabilitation

The 9th International Scientific Conference

Special education and rehabilitation

TODAY

Proceedings

BEOGRAD 2015.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

IX međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 25-27. septembar 2015.

Zbornik radova

The 9th International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, September, 25-27, 2015

Proceedings

Beograd, 2015.
Belgrade, 2015

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

IX međunarodni naučni skup
Beograd, 25-27. 09. 2015.
The 9th International Scientific Conference
Belgrade, 25-27. 09. 2015.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Snežana Nikolić, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Kompjuterska obrada teksta / Computer word processing:
Biljana Krasić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-069-6

POSTPENALNA POMOĆ: KARIKA KOJA NEDOSTAJE¹

Danica Vasiljević-Prodanović²

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Do izmena krivičnog zakonodavstva u Srbiji 2014. godine briga o licima otpuštenim iz zatvora je bila poverena Centrima za socijalni rad. Podrška koja je pružana bivšem osuđeniku nakon izvršenja kazne zatvora se uglavnom svodila na jednokratnu novčanu pomoć i pružanje saveta o ostvarivanju osnovnih prava. Novim Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija ustanovljene su osnove sistema prihvata i socijalne reintegracije osuđenih lica. Cilj ovog rada je analiza pitanja koja se odnose na prednosti i prepreke koje mogu ometati funkcionisanje sistema podrške licima koja su otpuštena sa izdražavanja kazne zatvora.

Ključne reči: zatvor, postpenalna pomoć, reintegracija

UVOD

Kada napusti zatvor, bivši osuđenik preuzima sve odgovornosti života o kojima nije morao da razmišlja dok je boravio unutar zatvorskih zidina. Povratkom u zajednicu, od njega se očekuje da zaradi za život, brine o porodici, rešava tekuće životne probleme, i što je najvažnije, odustane od kriminalnog načina života. Prema statističkim podacima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija u periodu od 2011. do 2013. godine, između 53 i 58% osuđenih lica u Srbiji čine povratnici (UIKS, 2011-2013). Ovo je jasan pokazatelj da veliki broj osuđenih ne uspeva da ispuni očekivanja društva i da napori za reintegraciju u sredinu ne donose rezultate. Istraživanja u svetu su ukazala na grupu faktora koji su povezani sa uspešnom reintegracijom otpuštenih lica: smeštaj, zaposlenje, stručno osposobljavanje i obrazovanje, zdravstvena zaštita, zloupotreba PAS, podrška porodice. Reformatori domaćeg krivičnog zakonodavstva su imali u vidu ove istraživačke nalaze. Novim ZIKS-om je propisana obaveza zavoda da u okviru programa postupanja utvrdi program pripreme za otpust i program pomoći nakon otpuštanja (čl. 185. i 186.). Međutim, u sadašnjem trenutku još uvek nema naznaka da je započela primena ovih

¹ Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu „Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju“, br. 179044, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Rukovoditeljka projekta je prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović.

² E-mail: vp.danica@gmail.com

zakonom predviđenih mogućnosti podrške otpuštenim licima. Nakon uvođenja svake zakonske novine „koja obećava“ postavljaju se logična pitanja: Šta bi se moglo očekivati od praktične primene novih zakonskih rešenja? Da li postoje preduslovi za sprovođenje zakonskih odredbi? Koje su prednosti, a šta slabosti i prepreke koje mogu ometati funkcionisanje sistema postpenalne pomoći? Ovaj rad ima za cilj pokušaj analize ovih pitanja.

Priprema za otpust i program pomoći

Priprema za otpust je deo tretmana osuđenog i sprovodi se sa ciljem da osuđeni usvoji društveno prihvatljiv sistem vrednosti i ovlada veštinama za uspešno uključivanje u zajednicu kako ubuduće ne bi činio krivična dela. Priprema za otpust je proces koji započinje po prijemu osuđenog u zavod i predstavlja sastavni deo programa postupanja. Program pripreme za otpust se izrađuje na osnovu procenjenih potreba osuđenog i sprovodi se uz njegov pristanak i aktivno učešće. Procena potreba se vrši na osnovu standardizovanog upitnika koji je sastavni deo Pravilnika o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica. Procena potreba osuđenog obuhvata: 1) socijalne veštine, poboljšanje sposobnosti komunikacije i društveno prihvatljivog ponašanja u svakodnevnim situacijama; 2) stručno usavršavanje i obrazovanje, sticanje, razvijanje i održavanje radnih navika; 3) psihološku, psihijatrijsku, medicinsku i socijalnu pomoć; 4) pružanje pravne pomoći u vezi sa izvršenjem kazne; 5) lečenje od bolesti zavisnosti; 6) posebne mere zaštite od svih vidova psihičkog, fizičkog, seksualnog ugrožavanja ili bilo kog drugog oblika diskriminacije; 7) pripremu za otpust. Osuđeni se podstiče da aktivno učestvuje u pripremi za otpust, a posebno da održava odnose sa porodicom, uspostavlja i održava kontakte sa ustanovama i osobama koje se bave uključivanjem osuđenika u život na slobodi. Tokom realizacije programa za otpust osuđenom se, u skladu sa procenjenim potrebama, pruža pomoć pri ostvarivanju prava na materijalnu pomoć, privremeni smeštaj, zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu, kao i pri ostvarivanju kontakta sa maloletnom decom, obezbeđivanju ličnih dokumenata i korišćenju savetodavnih i drugih usluga u zajednici (Pravilnik o tretmanu, 2015).

Zakonom o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera propisana je obaveza službi za tretman u zavodima da izvrše procenu potreba za pružanjem pomoći osuđenom nakon izvršene kazne zatvora. Ukoliko se proceni da potreba postoji, ili osuđeni sam traži pomoć, pristupa se izradi programa pomoći koji sprovodi poverenik Kancelarije za alternativne sankcije.

Izrada programa pomoći počinje najkasnije mesec dana pre otpusta iz zavoda. Program se sastoji od skupa mera i postupaka koji se primenjuju uz saglasnost lica otpuštenog iz zatvora, kako bi se olakšala njegova reintegracija u zajednicu, i obuhvata: 1) pružanje pomoći prilikom pronalaženja smeštaja i ishrane; 2) pružanje pomoći u ostvarivanju prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu; 3) davanja saveta u cilju usklađivanja porodičnih odnosa; 4) pružanja podrške i pomoći prilikom pronalaženja zaposlenja, odnosno dovršavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja; 5) uspostavljanja saradnje

sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirivanje najnužnijih potreba; 6) pružanje podrške i pomoći u uzdržavanju od upotrebe opojnih droga i alkohola; 7) pružanje drugih oblika pomoći i podrške (čl. 57. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera). Program se obustavlja ukoliko lice ne saraduje.

Karika koja nedostaje

Suštinu socijalne reintegracije lica otpuštenih iz zatvora čini održavanje promena postignutih tokom tretmana i nastavljanje procesa započetih unutar zavoda (obrazovanje, profesionalno osposobljavanje, odvikavanje od PAS). Stoga uspešnost socijalne reintegracije u velikoj meri zavisi od podrške koju društvo pruža bivšem osuđeniku. U Preporuci Rec(2006)2 o Evropskim zatvorskim pravilima naglašena je potreba da zatvorska uprava „blisko saraduje sa službama i agencijama koje vrše nadzor i pružaju podršku licima otpuštenim iz zatvora kako bi se lakše uključili u zajednicu, posebno u pogledu porodičnog života i zaposlenja“ (Pravilo 107.4).

Iako je uloga institucija i službi u okviru sistema izvršenja krivičnih sankcija veoma značajna, postoji mišljenje da veći deo odgovornosti za postupak reintegracije otpuštenih lica treba tražiti na lokalnom nivou, jer „neke od ključnih aktivnosti imaju izrazito lokalni karakter“ (Travis, Petersilia, 2001: 309). Drugim rečima, uključivanje bivšeg osuđenika u društveni život nije moguće bez saradnje sa javnim institucijama, kao što su opština, policija, službe za zapošljavanje, zdravstvene ustanove, ustanove socijalne zaštite itd. Od niza faktora koji mogu uticati na uspešnost reintegracije izdvojicemo podršku porodice, zaposlenje i zloupotrebu PAS.

Osuđenici koji imaju bliske veze sa porodicom imaju 6 puta manji rizik prestupništva, a podrška porodice doprinosi povećanju izgleda za uspešnu reintegraciju (Loucks, 2008).

Boravak u zatvoru dovodi do gubitka posla, tako da zapošljavanje nakon izlaska iz zatvora čini jedan od osnovnih preduslova uspešne reintegracije. Pružanje prilike bivšem osuđeniku da se uključi u produktivan život obično se označava frazom „pružanje još jedne šanse“. Kada je reč o zapošljavanju u uslovima visoke stope nezaposlenosti, poslodavac kome se na oglas za posao prijavi još 30 kandidata će se verovatno zapitati: Da li bi prednost trebalo dati onome ko čeka svoju „prvu šansu“? Otklanjanje predrasuda o osuđenim licima i ostvarivanje pristupa tržištu rada je važna strategije reintegracije.

Zavisnost od alkohola i droga može imati značajan uticaj na uspešnost procesa reintegracije, a poznato je i njeno kriminogeno dejstvo. Zavisnost od PAS je, pre svega, zdravstveni poremećaj i potrebno je na taj način i tretirati odgovarajućim programima, imajući u vidu da boravak u zatvoru doprinosi pogoršanju stanja usled dejstva psiholoških faktora.

ZAKLJUČAK

Tokom 2011. u Srbiji se nakon izdržavanja kazne zatvora u zajednicu vratilo 7280 lica, tokom 2012. god. 7957 lica, a 2013. god. 6621 lice (UIKS, 2011-2013). Ovako veliki broj lica koja bi mogla imati potrebu za nekom vrstom podrške potencijalno predstavlja veliko opterećenje za službe koje se bave ovim poslovima. Iz tog razloga je veoma važno pravilno upravljati resursima u okviru sistema podrške osuđenim licima.

Kriminalni povratak se obično ne dešava zato što program tretmana nije bio dobar, već zato što bivši osuđenik ne može da održi promene u dužem periodu i nema podršku neposrednog i šireg socijalnog okruženja. Stoga bi jačanje mreže podrške trebalo da bude glavni zadatak u okviru programa pomoći otpuštenim licima. Poslovi poverenika bi, u tom smislu, bili fokusirani na usmeravanje otpuštenog lica ka službama koje pružaju odgovarajuće vrste usluga.

LITERATURA

- Loucks, N. (2008). Supporting prisoner's families – Prison without bars. U B. Nugent (ur.) *Life after prison: Resettling adult offenders*. Report. Glasgow: CEP
- Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica. Sl. glasnik RS, broj 66/2015.
- Recommendation Rec (2006.) 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules.
- Travis, J., Petersilia, J. (2001). Reentry reconsidered: A new look at an old question. *Crime and Delinquency*, 47(3), str. 291-313.
- UIKS (2011). Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu.
- UIKS (2012). Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2012. godinu.
- UIKS (2013). Godišnji izveštaj Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2013. godinu.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija. Sl. glasnik RS, br. 55/2014.
- Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera. Sl. glasnik RS, br. 55/2014.

PRISON AFTERCARE: THE MISSING LINK

Summary

Until the 2014 criminal law reforms in Serbia, the care of persons released from prison has been entrusted to the Centers for Social Work. The care has mainly been limited to providing one-time financial support and advices on how to exercise their basic rights. The new Law on the Execution of Criminal Sanctions has established the basics of the system of aftercare and social reintegration of convicted persons. The aim of this paper is to analyze issues related to the advantages and obstacles that may interfere with the functioning of the system of support for persons who were released from prison.

Key words: prison, aftercare, reintegration